

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.62

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.3.25>

ГОФМАН О.Р.

РЕГУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

REGULATORY FUNCTION OF COMMERCIAL LAW

Стаття присвячена виокремленню та змістовній характеристиці регулятивної функції господарського права, яка обумовлює його цілісність та є його певним чинником самостійності у вітчизняній системі права. Доведено, що функції господарського права представляють собою важливі правові категорії-засади, на яких саме й здійснюється господарська діяльність у різних її проявах. Надано визначення регулятивної функції господарського права як його змістовно-сутнісною характеристикою, яка вказує на його здатність упорядковувати господарську діяльність та різноманітні господарські відносини, та яка тісно пов'язана й взаємодіє із господарсько-правовим регулюванням, яке є конкретним механізмом або процесом реалізації цієї функції, адже саме господарське право здійснює свою регулятивну функцію саме через процес правового регулювання, застосовуючи відповідні правові засоби та методи.

На підставі аналітичного аналізу виокремлені регулятивно-статична функція, яка проявляється у закріпленні, стабілізації, упорядкуванні вже існуючих господарсько-правових відносин (наприклад, статуси, форми власності) та регулятивно-динамічної, яка проявляється в активному впливі на розвиток зазначених відносин, надання їм динаміки, сприяння їх зміні та оновленню (наприклад, регулювання господарсько-договірних відносин, інвестиційної діяльності).

Визначено, що регулятивна функція тісно пов'язана із іншими функціями, зокрема, стимулюючою, адже саме ці дві функції не існують окремо, а взаємодоповнюють одна одну. Регулятивна функція створює необхідну правову базу, без якої стимулювання було б неможливим та встановлює рамки, в яких можливе застосування стимулів, а стимулююча надає динаміки регулятивній, спонукаючи суб'єктів діяти в межах встановлених правил у бажаному для держави та суспільства напрямку.

Ключові слова: функція права, регулятивна функція, стимулювання, господарська діяльність, господарське право, господарське законодавство.

The article is devoted to the isolation and substantive characteristics of the regulatory function of economic law, which determines its integrity and is a certain factor of its independence in the domestic legal system. It is proved that the functions of economic law represent important legal categories-fundamentals, on which economic activity in its various manifestations is carried out. The definition of the regulatory function of economic law is given as its substantive and essential characteristic, which indicates its ability to regulate economic activity and various economic relations, and which is closely related and interacts with economic and legal regulation, which is a specific mechanism or process of implementing this function, because economic law itself carries out its regulatory function precisely through the process of legal regulation, using appropriate legal means and methods.

Based on the analytical analysis, the regulatory-static function is distinguished, which manifests itself in the consolidation, stabilization, and ordering of already existing economic and legal relations (for example, statuses, forms of ownership) and the regulatory-dynamic function, which manifests itself in the active influence on the development of these relations, giving them dynamics, promoting their change and renewal (for example, regulating economic and contractual relations, investment activities).

It is determined that the regulatory function is closely related to other functions, in particular, the stimulating function, because these two functions do not exist separately, but complement each other. The regulatory function creates the necessary legal basis, without which stimulation would be impossible and establishes the framework within which the application of incentives is possible, and the stimulating function provides dynamics to the regulatory function, encouraging subjects to act within the established rules in the direction desired by the state and society.

Key words: *function of law, regulatory function, stimulation, economic activity, economic law, economic legislation.*

Вступ. В умовах воєнного стану практично існують важкі умови господарювання та вкрай актуальним й доцільним є відповідне його нормативне забезпечення, з акцентом на сучасні потреби та практичну реалізацію. Зазначене саме й можливо за умови застосування регулюючої функції господарського права.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування мети та значення регулятивної функції для господарського права.

Виокремленням та дослідженням регулятивної функції господарського права займалися такі вчені як: О. Вінник, Л. Заморська, В. Ковальський, О. Миронець, А. Попова та інші, але потребує деталізації її значення та прояв в сучасних умовах господарювання та застосування до окремих його сфер.

Результати дослідження. Функції господарського права представляють собою важливі правові категорії-засади, на яких саме й здійснюється господарська діяльність у різних її проявах. На думку теоретиків функції права це «соціальне призначення права, а також головні напрямки його впливу на суспільні відносини» [1, с. 72], а також «соціальна роль права (держави) спрямована діяти у макро– або мікросередовищі, тобто встановлювати соціальні відносини, надавати їм правового визначення, привносити певну інформацію у соціальні контакти» [2, с. 58]. Інші розуміють їх або соціальне призначення права, або його напрями правового впливу на суспільні відносини, або і те, і інше разом [3, с. 4]. Таким чином, термін «функції права як правова категорія» означає фундаментальне поняття юридичної науки, що відображає основні напрямки впливу права на суспільні відносини, поведінку осіб, у тому числі й суб'єктів господарювання, та їхню свідомість, розкриваючи тим самим його соціальне призначення, роль і місце у суспільстві. Важливим є виокремлення сутності та значення функцій права як правової категорії, які полягають у наступному:

1. Відображення соціального призначення права, тобто саме функції права показують, для чого право існує в суспільстві, які завдання воно виконує та які соціальні потреби задовольняє. Вони пояснюють, яким чином право сприяє впорядкуванню, стабілізації та розвитку суспільних відносин.

2. Об'єктивний характер, тобто функції права є об'єктивними, тобто вони притаманні праву як явищу, незалежно від суб'єктивних бажань законодавця чи конкретних політичних цілей. Це не те, що право хоче робити, а те, що воно робить або здатне робити у суспільстві.

3. Визначення механізму дії права, тобто категорія функцій допомагає зрозуміти, як саме право впливає на суспільні відносини через встановлення правил, захист прав, формування цінностей тощо, тобто вона розкриває динамічний аспект права.

4. Комплексний аналіз правової системи, адже саме вивчення функцій дозволяє глибше аналізувати правові інститути, норми, цілі та засоби, оцінювати їхню ефективність та відповідність потребам суспільства. Це інструмент для розуміння не лише структури, а й "життя" права.

5. Основа для класифікації означає розуміння функцій права є підґрунтям для їх класифікації (наприклад, на регулятивну та охоронну, або на загально-соціальні та спеціально-юридичні), що допомагає систематизувати знання про право.

Для господарського права притаманним є застосування загально-правовий та галузевих – спеціальних правових функцій. Важливу роль відіграє регулятивна функція, завдяки якій

здійснюється правове забезпечення господарської діяльності, відносин, їх суб'єктів тощо. Також зазначена функція є підґрунтям правового регулювання господарських відносин, яке, як слушно визначає О. Вінник, «складається з двох етапів: правовстановлення та правореалізації. Реалізація права здійснюється у таких формах, як дотримання (утримання від учинення дій, заборонених законом); виконання (учинення активних дій, спрямованих на реалізацію правових приписів; застосування (винесення правозас тосовчими органами індивідуальних рішень, що адресуються окремим суб'єктам). Відповідно до ст. 7 ГК України (яка, до речі, має назву «Нормативно-правове регулювання господарської діяльності») відносини у сфері господарювання регулюються Конституцією України, ГК України, законами України, нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також іншими нормативними актами. Проте в умовах ринкової економіки використання регулятивних можливостей юридичних норм значно обмежується, оскільки в них неможливо передбачити всі деталі відносин, що виникають у межах комерційного обороту. Більше того, верховенство права визначається як його панування в суспільстві, одним із проявів якого є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства» [4, с. 88].

Для прикладу, І. А. Іщенко у ході розгляду ефективності правового регулювання хоча і звертає увагу на результативність, проте розкриває останню через застосування таких норм права, що визначають модель поведінки, яка нормально сприйматиметься як суспільством у цілому, так і окремою особою зокрема [5, с. 97]. За таких умов мета правового регулювання у межах визначення набуває досить абстрактного та умовного характеру. Також, наприклад, розглядаючи ефективність конституційно-правових норм, Є. В. Годованик звертається до необхідності її осмислення через якісну та кількісну здатність конституційно-правових норм забезпечувати здійснення суб'єктами конституційно-правових відносин усвідомлених, цілеспрямованих правомірних вольових актів заздалегідь закладених (запрограмованих) у нормах як кінцевий результат їх реалізації [6, с. 32]. Тобто ефективність права за такого підходу розглядається фактично через можливість реалізації в умовах практики моделей поведінки, закріплених у самих же нормах права. Подібним чином І.Ю. Настасяк стверджує, що ефективність впливу права являє собою здатність права забезпечувати за мінімальних витрат досягнення закладених у ньому соціально-правових цілей, що полягають у програмованих позитивних змінах регульованих сфер суспільних відносин за допомогою формування подібних (бажаних) для цього моделей поведінки їх учасників [7, с. 22–23]. Очевидним «є розгляд ефективності права через саму інструментальну природу права і при цьому з точки зору самої моделі поведінки, закріпленої у нормі безвідносно її співвідношення з обставинами, які виходять за межі концепції засобів правового регулювання і на які при цьому право впливає або повинно впливати» [8, с. 40]. Подібним чином Р. М. Кельман розглядає ефективність норми права, зокрема через таку її реалізацію, яка відповідатиме вимогам правового забезпечення для яких ця норма була прийнята [9, с. 40]. Тобто, правове регулювання – це процес (цілеспрямована діяльність) держави та/або громадянського суспільства із впорядкування, охорони та розвитку суспільних відносин за допомогою системи правових засобів. Іншими словами, якщо регулятивна функція – це напрямок впливу права (що право робить), то правове регулювання – це механізм, процес, інструментарій, за допомогою якого цей вплив здійснюється.

Ключовими ознаками та елементами правового регулювання є наступні положення:

- цілеспрямованість, тобто завжди має певну мету – впорядкувати конкретні суспільні відносини, забезпечити їх стабільність, розвиток, або захистити інтереси;
- системність, тобто здійснюється за допомогою цілісної системи правових засобів (норми права, правові відносини, акти реалізації права, акти застосування права, юридичні факти, юридична відповідальність тощо);
- вольовий характер, тобто регулює лише ті суспільні відносини, які проходять через волю та свідомість осіб;
- державний характер, хоча може мати елементи саморегулювання, але в кінцевому підсумку спирається на державний апарат, можливість державного примусу;
- конкретність, тобто завжди пов'язане з реальними, конкретними суспільними відносинами.

На думку інших господарників саме «регулятивна функція полягає у врегулюванні нормами господарського права господарсько-правових відносин. Ця функція здійснюється за

допомогою зобов'язуючих норм і визначає, якою повинна бути майбутня поведінка учасників господарських відносин (наприклад, обов'язок фізичної особи, яка виявила бажання набути статусу підприємця, пройти процедури державної реєстрації; отримання дозвільних документів (ліцензій, патентів) суб'єктами господарювання, які мають намір здійснювати види господарської діяльності, що підлягають спеціальному врегулюванню)» [10, с. 13-14].

Регулятивна функція права – це один з основних, найбільш важливих і постійних напрямків впливу права на суспільні відносини, суть якої полягає в упорядкуванні, організації та закріпленні певного порядку суспільних відносин шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки.

Ключовими аспектами регулятивної функції є наступні:

- встановлення правових статусів, тобто визначення прав, обов'язків, повноважень та відповідальності суб'єктів права (фізичних та юридичних осіб, державних органів). Наприклад, закріплення господарської правосуб'єктності громадян, статусу підприємств тощо;

- закріплення суспільних відносин, тобто право надає стабільність вже існуючим, бажаним для суспільства відносинам, переводячи їх у правову площину. Наприклад, закріплення права власності, підприємницьких відносин;

- формування нових відносин, адже саме право створює правову основу для виникнення та розвитку нових видів суспільних відносин, необхідних для суспільного прогресу. Наприклад, правила, що регулюють цифрові технології, нові форми економічної діяльності;

- визначення меж дозволеної поведінки, тобто чітке окреслення того, що дозволено, що заборонено і що є обов'язковим;

З урахуванням змісту регулятивної функції можливо виокремити її статичний і динамічний аспекти, тобто регулятивно-статичну функцію, яка проявляється у закріпленні, стабілізації, упорядкуванні вже існуючих суспільних відносин (наприклад, статуси, форми власності) та регулятивно-динамічної, яка проявляється в активному впливі на розвиток суспільних відносин, надання їм динаміки, сприяння їх зміні та оновленню (наприклад, регулювання господарсько-договірних відносин, інвестиційної діяльності).

Також, регулятивна функція застосовується майже до всіх господарсько-правових інститутів, зокрема, до господарсько-правової відповідальності, адже, як слушно визначає А. Попова «регулятивна функція юридичної відповідальності – це напрями впливу юридичної відповідальності, що полягає у закріпленні, регулюванні суспільних відносин. Регулятивну функцію юридичної відповідальності поділяють на: регулятивно-статичну функцію – закріплює існуючі суспільні відносини; регулятивно-динамічну функцію – направлена на зміну і вдосконалення існуючих суспільних відносин. Способами здійснення регулятивної функції юридичної відповідальності є: визначення правового становища суб'єктів права та інших учасників суспільних відносин; закріплення у правових нормах умов, за яких суб'єкт повинен діяти правомірно, складів правопорушень тощо» [11, с. 71]. Баженова вказує на наявність та роль «регулятивної функції ліцензування, яка проявляється, перш за все, в тому, що із застосуванням ліцензійного режиму здійснюється регулювання поведінки господарюючих та інших суб'єктів ліцензійних правовідносин. Наявність ліцензійного обмежувача зумовлює більш серйозне ставлення суб'єктів економічної діяльності до вимог різних нормативних правових актів, що діють в тій чи іншій галузі. Ліцензійні умови є нічим іншим як регулятором господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню» [12, с. 106]. Тобто, застосування регулятивної функції права до різноманітних сфер господарювання є ключовим для забезпечення стабільності, передбачуваності та розвитку економіки. Господарське право, використовуючи свою регулятивну функцію, встановлює "правила гри" для всіх учасників ринку. Так, наприклад, регулятивна функція права проявляється в різних сферах господарювання:

1. Створення та припинення суб'єктів господарювання, саме право встановлює чіткі процедури державної реєстрації підприємств (ТОВ, ФОП, АТ тощо), їх реорганізації та ліквідації і визначаються вимоги до установчих документів, розміру статутного капіталу, порядку формування органів управління. У результаті забезпечується легальність діяльності, прозорість структури суб'єктів, захист інтересів кредиторів та держави.

2. Договірні відносини (господарське-договірне право), тобто регулюються порядок укладення, зміни та розірвання господарських договорів (купівлі-продажу, постачання, підяду, надання послуг, оренди, перевезення тощо). Визначаються істотні умови договорів, права та обов'язки сторін, форми розрахунків. Як результат гарантується стабільність ділових зв'язків, передбачуваність виконання зобов'язань, можливість захисту порушених прав у судовому порядку.

3. Конкуренція та монополія, адже саме антимонопольне законодавство встановлює правила добросовісної конкуренції, забороняє монополізацію ринків, антиконкурентні узгоджені дії, зловживання монопольним становищем. Регулює порядок контролю за концентрацією (злиттями, поглинаннями). Зазначене сприяє розвитку конкурентного середовища, запобігає зловживанням великих компаній, захищає інтереси споживачів та дрібних підприємців.

4. Інвестиційна діяльність, саме право регулює порядок здійснення інвестицій (як внутрішніх, так і іноземних), форми інвестування, гарантії захисту прав інвесторів. Можуть встановлюватися пільги та стимули для певних видів інвестицій та у результаті створюється сприятливий інвестиційний клімат, залучаються капітали для розвитку економіки.

5. Банківська та фінансова діяльність, саме регулюються діяльність банків, кредитних установ, страхових компаній, фондових бірж та встановлюються вимоги до ліцензування, пруденційні норми, правила проведення операцій, захист вкладників та інвесторів. У результаті забезпечується стабільність фінансової системи, довіра до фінансових інститутів, захист учасників ринку.

6. Зовнішньоекономічна діяльність, завдяки праву регулюються експортно-імпорتنі операції, валютний контроль, митні процедури, міжнародні договори, що стосуються торгівлі та інвестицій, що сприяє інтеграції країни у світову економіку, захисту національних інтересів у міжнародній торгівлі.

У кожній з цих сфер (інститутів господарського права) регулятивна функція права реалізується через конкретні норми законодавства (Господарський кодекс, Цивільний кодекс, закони про окремі види діяльності, підзаконні акти), які визначають дозволена, зобов'язана та заборонена поведінку суб'єктів господарювання, що дозволяє створити впорядковане, передбачуване та ефективне економічне середовище.

Крім того, важливим аспектом є те, що регулятивна функція тісно пов'язана із іншими функціями, зокрема, стимулюючою, адже саме ці дві функції не існують окремо, а взаємодоповнюють одна одну. Регулятивна функція створює необхідну правову базу, без якої стимулювання було б неможливим та встановлює рамки, в яких можливе застосування стимулів, а стимулююча надає динаміки регулятивній, спонукаючи суб'єктів діяти в межах встановлених правил у бажаному для держави та суспільства напрямку. Наприклад, держава регулює порядок оподаткування, але стимулює розвиток певної галузі, надаючи податкові пільги саме в цій сфері. Тобто, «об'єктом впливу регулятивної функції є нормальні, позитивні, корисні суспільні відносини, які право впорядковує шляхом: закріплення сталих, розвинутих відносин у нормативних актах, гарантуючи у такий спосіб їх недоторканість (статична функція); заохочення, стимулювання розвитку тих суспільних відносин, які, відображаючи певні соціальні цінності, перебувають на етапі свого становлення (динамічна функція)» [13, с. 167–168].

Висновки. Регулятивна функція господарського права є його змістовно-сутнісною характеристикою, яка вказує на його здатність упорядковувати господарську діяльність та різноманітні господарські відносини. Господарське-правове регулювання ж є конкретним механізмом або процесом реалізації цієї функції, адже саме господарське право здійснює свою регулятивну функцію саме через процес правового регулювання, застосовуючи відповідні правові засоби та методи. Функція відповідає на питання "для чого існує право в цьому аспекті?", "що воно робить?", а регулювання відповідає на питання "як саме право впливає?", "яким чином воно досягає своєї мети?".

Господарське право одночасно встановлює чіткі правила функціонування економіки (регулятивна функція) та надає інструменти для її розвитку та спрямування в потрібне русло (стимулююча функція).

Список використаних джерел:

1. Миронець О. М. Щодо класифікацій функцій права в сучасній Україні. *Science and Youth*. 2012. № 11-12. С. 70-73.
2. Ковальський В.С. Функції права: ціннісний та сутнісний виміри. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 58-62.
3. Заморська Л. І. Функції права: змістовно-теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. Вип. 6. С. 3-9.
4. Мілаш В. С. Господарське право: Курс лекцій: У 2 ч. Ч. 1. Х.: Право, 2008. 496 с.
5. Іщенко І. А. Спеціальні ознаки правового регулювання: проблеми визначення поняття, сутності та їх співвідношення. *Держава і право*. Київ, 2011. Вип. 53. С. 92–98.

6. Годованик Є. В. Ефективність конституційно-правових норм: проблеми визначення та інтерпретації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія.: Юриспруденція*. 2018. № 33. С. 30–32.

7. Настасяк І. Ю. Загальна характеристика ефективності правового впливу. *Митна справа*. 2012. № 4 (82). Ч. 2, кн. 1. С. 20–25.

8. Гаврилук О. О. Проблема сучасних теоретичних та господарсько-правових підходів до розуміння ефективності права і правового регулювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. Вип. 67. С. 67-78.

9. Кельман Р. М. Поняття правових норм і методи оцінювання їхньої ефективності. Принципи права: універсальне та національне в контексті сучасних глобалізаційних і євроінтеграційних процесів: тези доповідей і повідомлень міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21–22 черв. 2024 р.). Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2024. С. 39–43.

10. Господарське право України. Навчальний посібник У двох частинах. Частина 1. За загальною редакцією О.П. Гетманець, Ю.М. Жорнокуя, О.М. Шуміла. Київ. 2013. 369 с.

11. Попова А. Функції господарсько-правової відповідальності товарних бірж. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2009. Вип. 85. С. 70-73.

12. Баженова А.А. Ліцензування господарської діяльності: соціально-економічне значення, цілі, принципи і функції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 27. Том 2. 2014. С. 105-108.

13. Теорія держави і права : Підручник / С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський. За ред. С.Л. Лисенкова. К. : Юрінком Інтер, 2005. 448 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 29.09.2025.